

*Швец В. О.,
кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
професор кафедри господарського і трудового права
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»*

РЕЙДЕРСТВО ЯК ФАКТОР ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Актуальність статті полягає в тому, що, відповідно до ст. 13 Конституції України, держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності й господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності визнаються рівними перед законом. Отже, держава на законодавчому рівні взяла на себе зобов'язання щодо охорони та створення надійних умов для реалізації прав і свобод суб'єктів господарювання. Крім того, Конституція України визначає, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Указане має особливе значення, з огляду на той факт що належна стабільність економіко-правового становища роботодавця безпосереднім чином відображається на фактичному становищі найманих ним працівників, а також їхніх сімей. Поряд із тим у сьогочасних умовах ринкової економіки (а особливо під час її становлення) суб'єкти господарювання стикаються з низкою ризиків економічної діяльності, що тією чи іншою мірою позначаються на стабільності трудової діяльності найманих працівників цих підприємств. Стаття присвячена дослідженню впливу рейдерства на забезпечення дотримання засади стабільності діяльності підприємства в сучасній Україні. Автором обґрунтовується, що рейдерство в нашій державі в практичній дійсності є особливою формою агресивної конкуренції, котра опосередковано чи безпосередньо суперечить засаді гармонійної стабільності трудових правовідносин. З огляду на завдання рейдерства, окреслюється взаємозв'язок здійснення рейдерських атак на підприємство та забезпечення засади стабільності трудових правовідносин на підприємстві – цілі відповідної рейдерської атаки. Доведено, що рейдерство становить загрозу для життя та здоров'я працівників (зокрема для охоронців підприємства, бухгалтерів, юристів і топ-менеджерів); належного перебігу трудових правовідносин із топ-менеджерами підприємства, а також може шкодити забезпеченню засади гармонійної стабільності трудових правовідносин інших працівників; забезпечення гідної праці працівників, незабезпечення якої є підставою, з огляду на яку працівники втрачають інтерес до перебування в конкретних трудових правовідносинах.

Ключові слова: правове регулювання, рейдерство, рейдерська атака, стабільність господарських правовідносин, господарське право, господарські правовідносини.

Постановка проблеми. Проголошення України як правової, демократичної, соціальної та незалежної держави сприяло розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки і створенню необхідних умов для захисту прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарювання. Відповідно до ст. 13 Конституції України, держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності й господарювання, соціальну спрямованість

економіки. Усі суб'єкти права власності визнаються рівними перед законом. Отже, держава на законодавчому рівні взяла на себе зобов'язання щодо охорони і створення надійних умов для реалізації прав і свобод суб'єктів господарювання. Крім того, у продовження наведеного конституційного положення ч. 5 ст. 55 Основного Закону України визначає, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Указане має особливе значення, з огляду на той факт що належна стабільність економіко-правового становища роботодавця безпосереднім чином відображається на фактичному становищі найманих ним працівників, а також їхніх сімей.

Поряд із тим у сьогочасних умовах ринкової економіки (а особливо під час її становлення) суб'єкти господарювання стикаються з низкою ризиків економічної діяльності, що тією чи іншою мірою позначаються на стабільності трудової діяльності найманих працівників цих підприємств. Щонайперше, це стосується проблематики рейдерства та банкрутства, яке досить часто є особливим інструментом рейдерства. Ускладнює цю проблему той факт, що вплив рейдерства на стан забезпечення стабільності трудових правовідносин по сьогодні ще комплексним чином не досліджувався.

Варто констатувати, що окремі питання, пов'язані із забезпеченням стабільності господарських правовідносин під час здійснення окремих організаційно-правових господарських процедур у діяльності підприємств, досліджувалися В.М. Андрійвим, Л.В. Вакарюк, О.В. Валецькою, В.С. Венедиктовим, С.В. Венедиктовим, В.В. Волинцем, Т.А. Занфіровою, В.М. Зеленським, С.І. Ілларіоною, М.І. Іншином, О.В. Карпушовою, Т.В. Колеснік, В.Я. Мацюком, К.Ю. Мельником, М.В. Панченком, С.В. Поповим, О.Г. Середою, Д.І. Сірохою, Я.В. Сімутіною, Д.А. Чижовим, В.Р. Шишлюк, В.І. Щербіною, Ю.М. Щотовою, О.А. Яковлевим, О.М. Ярошенком та іншими науковцями. Наукові напрацювання цих та інших вітчизняних і зарубіжних юристів-трудоваків становитимуть теоретичне підґрунтя для дослідження впливу рейдерства на забезпечення засади гармонійної стабільності трудових правовідносин.

Метою статті є становлення наукової думки про вплив рейдерства як особливої проблеми забезпечення стабільності господарських правовідносин в сучасній Україні. Ця мета може бути досягнута шляхом виконання таких завдань:

1) з'ясування сутності рейдерства як особливого феномена, що існує в Україні;

2) окреслення взаємозв'язку здійснення рейдерських атак на підприємство й забезпечення засади стабільності господарських правовідносин на підприємстві – цілі відповідної рейдерської атаки;

3) узагальнення отриманих результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема захисту охоронюваних прав та інтересів господарюючих суб'єктів сьогодні набуває все більшої актуальності, зокрема перше з огляду на існування такого суспільно небезпечного явища, як рейдерство, котре спостерігається не лише в Україні, а й в інших зарубіжних державах [1; 2]. При цьому, як нами раніше вже неодноразово зазначалося [3], проблема рейдерства в Україні набуває все більшої актуальності у зв'язку зі стрімким поширенням цього явища та загрозою, яку «воно несе в собі вітчизняному підприємству, стабільній роботі суб'єктів господарювання, негативним чином відбивається на інвестиційному кліматі, порушує стабільність економіки держави в цілому» [4, с. 599], адже рейдерство в Україні спричиняє руйнування інформаційної безпеки країни й національної безпеки загалом; монополізм; протистояння державним економічним програмам; перешкоду розвитку реального сектору економіки; формування несприятливого інвестиційного клімату й міжнародного іміджу країни загалом тощо; порушення основоположних прав і свобод людини та громадянина; руйнацію трудових колективів і створення соціальних конфліктів.

Отже, сьогодні рейдерство в Україні є особливою формою агресивної конкуренції (міра агресивності такої діяльності загострюється недостатністю наявних заходів захисту роботодавця-мішені від рейдерства), що за своєю сутністю являє собою інструмент перерозподілу власності й задоволення особистих інтересів зацікавлених осіб, які мають відповідні важелі впливу (економічний, інтелектуальний, технічний, інформаційний, адміністративний ресурс), який реалізується шляхом внутрішньо узгодженої системи дій (процедури) щодо заволодіння майном, активами та/або корпоративними правами суб'єкта господарювання всупереч бажанню й волі його власника (власників) з використанням як правових, так і неправових і незаконних методів.

Саме тому рейдерство («чорне», «сіре», «біле» рейдерство, гринмейл) є не лише економічною, а й правовою, соціальною та політичною проблемою, що безпосереднім чином позначається на ринку праці. Отже, рейдерство тією чи іншою мірою загрожує засаді стабільності трудових правовідносин, що більш детально обґрунтовується в процесі критичного аналізу завдань і способів здійснення рейдерства.

Зазначимо, що рейдерство спрямоване на досягнення конкретної мети (для рейдерів-посередників, для яких рейдерство є прибутковим бізнесом, основою такого специфічного бізнесу, такою метою є отримання прибутку) шляхом виконання різних завдань, які в контексті питання, що нами досліджуються, можуть бути поділені на такі дві групи завдань:

1) завдання рейдерства, котрі опосередковано суперечать засаді гармонійної стабільності трудових правовідносин, а саме: (а) поглинання підприємств (і всього його майна), які виробляють ліквідну продукцію; (б) звільнення активів підприємств від накопиченої кредиторської заборгованості; (в) приватизація підприємств, які не були приватизовані раніше, але становлять реальний інтерес для потенційних інвесторів;

2) завдання рейдерства, що безпосередньо суперечать засаді гармонійної стабільності трудових правовідносин, а саме: (а) усунення конкурентів; (б) створення загрози для злісних неплатників обов'язкових платежів; (в) «розчищення» економічного простору.

При цьому варто зазначити, що вказане розмежування завдань рейдерства є суто умовним, адже рейдерство як таке в способах об'єктивації шкодить засади гармонійної стабільності трудових правовідносин, адже задля досягнення поставлених цілей рейдерське захоплення здійснюється шляхом:

1) блокування рахунків підприємства-цілі з метою унеможливлення використання фінансових ресурсів для протистояння захопленню (також часто блокуються й виявлені рейдерами «кишенькової» фірми, завчасно створенні для зберігання на її розрахунковому рахунку резерву коштів на випадок рейдерського захоплення). Ускладнює вказане таке: (а) «захоплення суб'єкта господарювання – завжди тривалий, прихований та ретельно підготовлений процес, що складається з кількох етапів, включаючи вивчення діяльності підприємства та здобуття про нього будь-якої інформації, розроблення плану атаки і створення передумов для протиправного захоплення»; (б) захист господарюючих суб'єктів у період відкритого конфлікту ускладнюється тривалим розглядом справ у суді, що є перешкодою для здійснення антирейдерського захисту. Як наслідок, роботодавець-мішень виявляється неспроможним виконувати свої фінансові та інші зобов'язання перед працівниками, серед іншого: (а) виплачувати заробітну плату; (б) забезпечувати працівників уніформою, засобами захисту тощо;

2) неправомірного заволодіння власністю (майновими правами на власність) підприємства: частинами інвесторів (захоплення акцій чи/та зменшення частки); коштами; технікою; продукцією підприємства; зайнятими підприємством територіями; будинками й спорудами; засобами виробництва; бізнесом у цілому тощо. Отже, працівники: (а) позбавляються можливості виконувати власні трудові завдання чи належним чином виконувати трудові функції й тому вимушені перебувати в «простой», точно не знаючи, чи буде їм виплачена заробітна плата за цей простій; (б) знаходяться в реальній загрозі незабезпечення належної безпеки (протиправного збирання, зберігання, поширення) їхньої приватної інформації, що знаходиться в роботодавця-мішені тощо;

3) зміни менеджменту компанії-жертви є обов'язковим результатом процедури агресивного поглинання підприємства. Отже, рейдерство за своєю економіко-правовою сутністю вибудоване на суперечності зі стандартами, котрі проголошені в засаді гармонійної стабільності трудових правовідносин. Це пояснюється тим, що рейдерство в практичному сенсі виявляється в тому, що в процесі (чи в результаті) рейдерської атаки зокрема топ-менеджмент підприємства-цілі буде звільнено всупереч волі самих працівників, котрі займають відповідні керівні посади, а також усупереч волі самого роботодавця-мішені;

4) силової атаки на підприємство. Звісно, коли на підприємство здійснюється напад, працівники не спроможні належним чином виконувати свої трудові завдання, а умови їхньої трудової діяльності не можуть уважатися гідними навіть тоді, коли до цього на підприємстві були впроваджені високі стандарти гідної праці. Більше того, під час здійснення такої атаки можуть постраждати наймані працівники (може бути завдана шкода їхньому здоров'ю), відповідна агресія може спричинити насильницьку смерть працівника (особливо коли працівником є охоронник, бухгалтер, юрист), пошкодити майно найманих працівників, що на законних підставах перебувають на території роботодавця-мішені. Тобто трудова діяльність в умовах агресивного захоплення підприємства відбиває в працівників

бажання продовжувати працювати на цьому підприємстві, а отже, ці кримінально карні дії безпосереднім чином шкодять засаді гармонійної стабільності трудових правовідносин;

5) повного зупинення діяльності підприємства, результатом чого є те, що працівник не може виконувати свої трудові обов'язки, не отримує заробітної плати й не може звільнитися, щоб належною мірою продовжити своє трудове життя.

Отже, як впливає з викладеного, роботодавці за сучасних умов повинні забезпечувати законні інтереси працівників, зокрема й захищаючи власну безпеку, а саме створюючи умови для недопущення рейдерської атаки, а також звертаючись до ефективних заходів антирейдерського захисту, тобто комплексу різноманітних заходів (судових і позасудових, публічних і непублічних, щодо акцій (часток) і щодо майна) та різної природи (правової, організаційної, економічної тощо), спрямованих на запобігання (превентивні заходи) та протидію рейдерським захопленням (контрзаходи). У цьому контексті до здійснення антирейдерського захисту повинні завжди бути готові відповідні суб'єктами такого захисту, а саме: (1) саме підприємство-ціль; (2) спеціальні суб'єкти, що є фахівцями в галузі протистояння рейдерським нападам (комерційні організації, що надають послуги в цій сфері); (3) органи публічної служби, створені спеціально задля розробки та впровадження програм і заходів запобігання і протидії рейдерству (варто мати на увазі, що в сучасних умовах «позитивний ефект від державного втручання в господарську діяльність суб'єктів господарювання через спеціальні антирейдерські органи державної влади з метою подолання негативних наслідків від рейдерських нападів буде залежати саме від осіб, які здійснюють безпосереднє керівництво цими органами» [5, с. 38]); (4) органи публічної служби, що здійснюють протидію рейдерству в межах своїх загальних повноважень.

Поряд із тим варто мати на увазі, що сьогочасна практика переконливо свідчить про те, що проблема рейдерського нападу може торкнутися будь-якого підприємства незалежно від його фінансового стану та прибутковості, оскільки рейдерів у більшості випадків цікавлять активи підприємства, його майно та нерухомість. Безумовно, прозоре ведення господарської діяльності, статутні документи, оформлені належним чином, знижують ефективність рейдерського захоплення, однак не виключають його. Зазначене вимагає від суб'єктів господарювання вжиття заходів щодо забезпечення економічної безпеки власного бізнесу як складника цілісної системи антирейдерського захисту.

Крім того, варто також мати на увазі, що роботодавці, які не спромоглися належним чином захиститися від рейдерів, додатково можуть ускладнити належний перебіг трудових правовідносин із найманими працівниками неналежним проясненням ситуації, що склалася у зв'язку з рейдерством, а також подальших перспектив взаємодії з працівником. У цих обставинах працівники не завжди є поінформованими про стан перебігу трудових правовідносин за їхньою участю, а вже через певний час дізнаються, що вони звільнені з роботи за прогул через нез'явлення на роботі за зміненою адресою, про яку їм не було відомо, тощо.

Висновки. Підводячи підсумок викладеного, варто зауважити, що рейдерство в Україні, з одного боку, є формою агресивної конкуренції, що за своєю сутністю являє собою інструмент перерозподілу власності й задоволення особистих інтересів зацікавлених осіб, які мають відповідні важелі впливу

(економічний, інтелектуальний, технічний, інформаційний, адміністративний ресурс), що реалізується шляхом внутрішньо узгодженої системи дій (процедури) щодо заволодіння майном, активами та/або корпоративними правами суб'єкта господарювання всупереч бажанню й волі його власника (власників) з використанням як правових, так і неправових і незаконних методів. З іншого ж боку, рейдерство становить загрозу для:

1) життя та здоров'я працівників (як охоронців підприємства, бухгалтерів, юристів і топ-менеджерів, так і для інших працівників);

2) належного перебігу трудових правовідносин із топ-менеджерами підприємства, а також може шкодити забезпеченню засади гармонійної стабільності трудових відносин інших працівників;

3) забезпечення гідної праці працівників, незабезпечення якої є підставою, з огляду на яку працівники втрачають інтерес до перебування в конкретних трудових правовідносинах.

При цьому в контексті належного функціонування правового механізму забезпечення стабільності трудових правовідносин рейдерство становить серйозну загрозу для цього механізму з огляду на те, що воно:

1) призводить до того, що роботодавці, як правило, неспроможні виконати належною мірою свої трудові обов'язки, а наймані працівники втрачають інтерес до виконання роботи за таких обставин (щонайперше тоді, коли рейдерство становить загрозу для життя та здоров'я працівників). Зокрема, у процесі блокування рахунків підприємства-цілі роботодавець не завжди може виплачувати заробітну плату, забезпечувати працівників уніформною, засобами захисту тощо. Під час неправомірного заволодіння власністю підприємства-цілі, як наслідок, працівники позбавляються можливості виконувати власні трудові завдання; не мають упевненості, що отримають заробітну плату; перебувають у реальній загрозі незабезпечення належної безпеки їхньої приватної інформації, що знаходиться в роботодавця-мішені, тощо;

2) передбачає усунення від виконання трудових обов'язків і звільнення окремих категорій працівників (топ-менеджерів підприємства, юристів і бухгалтерів, охоронців), а також усіх, хто протидіє рейдерству;

3) може тривати протягом тривалого періоду часу та передбачати повне зупинення виробничих відносин, блокування доступу працівників до робочих місць;

4) може виявлятися в знищенні підприємства.

З огляду на викладене, можемо дійти висновку, що роботодавець: 1) повинен розробляти й упроваджувати ефективні антирейдерські заходи, котрі також є заходами забезпечення гармонійної стабільності трудових правовідносин; 2) не повинен самоусуватися під час рейдерської атаки (чи після такої атаки) як роботодавець, а до завершення трудових правовідносин виконувати трудові обов'язки роботодавця.

Література:

1. Rochlitz M. Corporate raiding and the role of the state in Russia. *Post-Soviet Affairs*. 2014. Vol. 30 (3). P. 89–114.
2. Швець В.А. Особенности судебной защиты субъектов хозяйствования от рейдерских нападений: опыт США. *Leges et Vita*. 2014. № 3/2 (267). P. 230–232.
3. Швець В.О. Фактори, що сприяють рейдерському переділу власності в Україні. *Європейські перспективи*. 2011. № 4. Ч. 2. С. 75–79.

4. Швець В.О. Реалізація права на судовий захист суб'єктів господарювання від рейдерських нападів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 27. С. 598–604.
5. Швець В.О. Діяльність органів виконавчої влади, які входять до умовної групи спеціальних антирейдерських органів влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. Вип. 9-2, Т. 2. С. 36–38.

Shvets V. Raiding as a factor of destabilization of economic activity

Summary. The relevance of the article is that in accordance with Art. 13 of the Constitution of Ukraine, the state ensures the protection of the rights of all subjects of property rights and management, the social orientation of the economy. All property rights are recognized as equal before the law. Thus, the state at the legislative level has undertaken to protect and create reliable conditions for the realization of the rights and freedoms of economic entities. In addition, the Constitution of Ukraine stipulates that everyone has the right to protect their rights and freedoms from violations and unlawful encroachments by any means not prohibited by law. This is of particular importance given the fact that the proper stability of the economic and legal situation of the employer is directly reflected in the actual situation of its employees, as well as their families. At the same time,

in the current conditions of a market economy (and especially during its formation), businesses face a number of risks of economic activity, which to some extent affect the stability of employment of employees of these enterprises. The article is devoted to the study of the impact of raiding on ensuring compliance with the principle of stability of the enterprise in modern Ukraine. The author substantiates that raiding in our country in practice is a special form of aggressive competition, which: directly or indirectly contradicts the principle of harmonious stability of labor relations. In view of the task of raiding, the relationship between the implementation of raider attacks on the company and ensuring the principle of stability of labor relations in the company, the purpose of the raider attack. It has been proven that raiding poses a threat to: the lives and health of employees (in particular, for security guards, accountants, lawyers and top managers); proper course of labor relations with top managers of the enterprise, as well as may harm the principle of harmonious stability of labor relations of other employees; ensuring decent work of employees, non-provision of which is the basis for which employees lose interest in being in a specific employment relationship.

Key words: legal regulation, raiding, raider attack, stability of economic legal relations, economic law, economic legal relations.